

**AMERICA FOR
BULGARIA
FOUNDATION**

СРЕДНОСРОЧНО РАЗВИТИЕ НА МЛЕЧНИЯ СЕКТОР

Актуализирани средносрочни предвиждания до 2022 година

Април, 2018 г.

доц. д-р Б. Иванов, В. Стойчев

Изпълнител: Екип на Център за икономически изследвания на селското стопанство към Институт по аграрна икономика – София в асоциирано партньорство с Изследователски институт по храни и аграрна политика на Университета Мисури

Финансирано с подкрепата на Фондация Америка за България по проект „Засилване на аналитичния и публичен капацитет на Центъра за икономически изследвания в селското стопанство”.

Всички мнения и твърдения, изразени в това издание, са такива на техните автори и не отразяват непременно възгледите на Фондация „Америка за България“ или на нейните директори, служители или представители.

СЪДЪРЖАНИЕ

РЕЗЮМЕ	3
ОСНОВНИ МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ДОПУСКАНИЯ	4
СЪСТОЯНИЕ НА МЛЕЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ	5
ГЛОБАЛНИ ТЕНДЕНЦИИ В МЛЕЧНИЯ СЕКТОР	6
ГЛОБАЛНИ ТЕНДЕНЦИИ НА ПАЗАРА НА МЛЯКО	6
ТЕНДЕНЦИИ ЗА РАЗВИТИЕ ПРЕЗ 2018	7
ПРОИЗВОДСТВО НА МЛЕЧНИТЕ ФЕРМИ	8
ПРОИЗВОДСТВО НА СУРОВО МЛЯКО	8
ИЗКУПНИ ЦЕНИ НА СУРОВOTO МЛЯКО	11
ТЕНДЕНЦИИ ПРИ ПРОИЗВОДСТВО И КОНСУМАЦИЯ НА ПРОДУКТИ ОТ КРАВЕ МЛЯКО	13
ИЗКУПУВАНЕ И ПРЕРАБОТКА НА КРАВЕ МЛЯКО	13
ПОТРЕБЛЕНИЕ И ЦЕНИ НА МЛЕЧНИТЕ ПРОДУКТИ	14
ВНОС И ИЗНОС НА ПРЕРАБОТЕНИ МЛЯКО И МЛЕЧНИ ПРОДУКТИ	15
МЛЕЧНО ОВЦЕВЪДСТВО	16
ПОГОЛОВИЕ И ПРОИЗВОДСТВО В ОВЦЕВЪДСТВОТО	16
ПРОИЗВОДСТВО И ТЪРГОВИЯ С МЛЕЧНИ ПРОДУКТИ ОТ ОВЧЕ МЛЯКО	18
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	19
ПРИЛОЖЕНИЯ	21
ЛИТЕРАТУРА	22

РЕЗЮМЕ

Анализът в сектор „Мляко“ е направен от Центъра за икономически изследвания в селското стопанство - САРА и има за цел разкрие средносрочни предвиждания за развитието на млечната верига в България до 2022 година. Анализът използва иконометрични модели, които на основата на референтни периоди, еластичности и параметри на променливите служат за получаване на различни сценарии. Показаните данни и резултати представляват най-вероятният сценарий, което се определя на основата на историческа обусловеност. Историческата обусловеност представлява проектиране на историческото поведение на следените индикатори и на техните стойности в бъдеще. Посредством приспособителен фактор наблюдаваните и установени исторически тенденции позволяват в бъдещото проектиране да се адаптират с очакванията за появата на нови обстоятелства.

Фокусът на анализа е върху двата основни млечни подсектора - говедовъдство и овцевъдство. Анализът обхваща цялата млечна верига от производството на мляко, от производството през преработката и производството на млечни продукти до търговията. Връзките между отделните нива на млечната верига се осъществяват посредством цените и максимизиране на ползите. Използваната методика се базира на принципите за частично равновесно моделиране, но спецификите са, че ценовите равнища на отделните продукти и млечни суровини в страната не са детерминирани директно от външните (европейски) цени на аналогичните продукти, а се намират в конкуренция за пазарно присъствие.

Това означава, че търсенето и предлагането се намират в равновесие, като потреблението може да се осигури с внос или вътрешно предлагане, като решаващо за това са цените и потребителските очаквания (историческата еластичност за реагиране на потреблението при определени цени).

Европейските цени на млякото и млечните продукти са предоставяни от Изследователския институт по храни и аграрна политика – FAPRI, към Университета Мисури. САРА моделите използват основните принципи на моделите на селскостопанските пазари разработени от FAPRI, но прилаганите модели са съществено променени и адаптирани към българската действителност и нужди. Моделът в сектор „Мляко“ е свързан със зърнените пазари и сектор „Месо“ чрез различни канали, което позволява да се постигне надграждане, позициониращи тези анализи между частично и общо-равновесните модели. Това означава, че промяната в един от тези пазари автоматично се отразява на другите.

Използваните източници на данни са различни, както национални - НСИ, МЗХ (отдел „Агростатистика“), така и международни – Евростат, ЕК и др. Поради по-големия обхват на анализа с цялата млечна верига, са изследвани представителни стопанства, които служат за микроикономически проучване и извличане на конкретни данни за изчисляване на производствени разходи, приходи и брутни маржини.

Докладът има за цел да разкрие текущата ситуация, давайки надеждна прогноза в краткосрочен период и очертае средносрочните предвиждания пред развитието на отрасъла, на база на известната информация.

ОСНОВНИ МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ДОПУСКАНИЯ

Макроикономическата рамка в страната включва данни за БВП, население, национален доход, валутни курсове, инфлация и др. и играе съществена роля в оценката и измерванията за основните показатели следени в сектор „Мляко“. Тези макроикономически променливи въздействат, както върху предлагането, най-вече посредством валутните пазари и разходния дефлатор, така и върху потреблението, посредством доходите, инфлацията, безработицата и населението. Разходният дефлатор включва изменението на цените на основните средства за производство в земеделието (горива, електроенергия, фуражи, ветеринарни разходи и др.), като историческите данни са взети от НСИ, а бъдещото изменение на индекса е ползван от IHS GlobalInsight. Всички макроикономическите показатели са външни, което означава, че бъдещите стойности не се генерират от самите модели, а биват взети без изменения от други източници.

Трябва да се отбележи, че националните макроикономически показатели са силно свързани с икономическата ситуация в света и Европа. Това става чрез цените на горивата, валутните курсове, икономическия растеж, влияещи върху

търговията, инфлацията, доходите. Силната световна икономика през 2017 г., според повечето анализатори ще продължи и през 2018 г, което помага много на млечния сектор, които е чувствителен към доходната и ценова еластичност на произвежданите продукти. От началото на 2018 г. обаче се отчита натрупване на много дестабилизационни политически и икономически (търговски и митнически) събития, които могат съществено да променят средата, което ще промени не само макроикономическите показатели в страната, но и директно ще се отрази на млечния сектор.

За разлика от 2016 г., когато цените на млякото паднаха съществено и бяха около 9% по-високи от тези през 2010 г. докато само индексът на цените на фуражите беше 8% по-висок от този през 2010 г. свидетелства, че производството на мляко е в трудна ситуация със засегната доходност. През 2017 г. и вероятно през 2018 г. ситуацията на пазара ще се подобрява, като цените на млякото са 28% по-високи отколкото през 2010 г. при задържащи се цени на фуражите, което показва благоприятната макроикономическа среда за млечния сектор в момента.

Таблица 1. Предвиждания на основни макроикономически показатели

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Номинален БВП (млрд. лв.)	95,043	97,324	99,660	102,052	104,501	107,009
Население (мил.)	7,02	6,95	6,90	6,85	6,78	6,73
Обменен курс: лев/ долар	1,68	1,62	1,60	1,55	1,60	1,65
Реален БВП/човек	13193	13615	13980	14523	15049	15562
Средногодишна инфлация, %	2,6	2,7	3,3	2,6	2,3	2,2
Разходен дефлатор в земеделието, 2010=1	1,08	1,11	1,15	1,17	1,19	1,21

Източник: CAPA, на основата на прогнози от IHSGlobalInsight, НСИ и национални експертни оценки

СЪСТОЯНИЕ НА МЛЕЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ

Според предварителните данни за 2017 г. и през тази година продължава процеса на реструктуриране на говедовъдните стопанства в България. Той се изразява в намаление на млечните крави с 19,3 хил. броя в сравнение с 2016 г. През периода 2015-2017 действаше програма за извънредна помощ на ЕС за адаптиране към измененията на цените на пазарите. Схемите според първия и втория пакети се различават по начина на определяне на бенефициентите, но в крайна сметка са изплатени като подкрепа 13,3 мил. лв. през 2015 г., 22,8 мил. лв. през 2016 г. и 10,9 мил. лв. през 2017 г. Трудно е да се определи влиянието на тези средства върху приходите на стопанствата по групи, тъй като все още няма данни от анкетите на СЗСИ, но данните от преброяването на животновъдните стопанства през 2016 г. спрямо 2015, показват ясно забавяне при намалението на малки стопанства - тези с до 9 млечни крави, които намаляват със 17 % при 30% намаление предходната година. При по-големите говедовъдни стопанства няма толкова ясно изразен ефект. Подобни са резултатите при овцевъдството – най-малките стопанства с до 9 овце забавят темпа на намаление от -28% през 2015 г. на -17%, има позитивно развитие и при стопанствата с размер 20-49 животни, които през 2016 г. се увеличават с 1,4%.

През месец декември, 2017 г. бяха преведени средства по схемите за обвързано подпомагане на млечни крави и овце под селекционен контрол. Поради значително увеличение на бюджета от 22,9 мил. лв. на 36,7 мил. лв. по Схемата за подпомагане на млечни крави под

селекционен контрол (ЕЖСК-мляко)¹ и от 12,8 мил. лв. на 22 мил. лв. по схемата за Овце майки и/или кози майки под селекционен контрол ДПЖСК. Оттам и плащането за крава под селекционен контрол се увеличи от 272 лева на 596,25 лева за първите 250 животни и по 477 лева за тези над тази граница. Плащането на овца се увеличи от 46 на 80 лева на животно за първите 300 и на 64 лева за тези след 300-та (ДФЗ, 2017). Но през 2017 г. бяха намалени средствата за обвързана подкрепа по Схемата за обвързано подпомагане на млечни крави (СМЛК) от 46,7 мил. лв. на 22,77 мил. лв., като ставката съответно намалява от 272 на 254 лв. на допустимо за подпомагане животно. Т.е. държавата използвайки подкрепата се опитва да стимулира стопаните да включат животните в програми под селекционен контрол. Тези действия обаче са много откъслечни защото в развѐдната дейност в страната има големи слабости от всякакво естество, което води по-скоро до ефекти върху преразпределението на субсидиите, но недостатъчно влияние върху селекционната дейност, която има основна цел да увеличи продуктивността на животните.

Анализите на САРА за ефектите от субсидиите в млечния сектор показват, че при сценарий без субсидии през 2016 г. бихме имали Брутна селскостопанска продукция с 14% по-ниска от настоящата. Млечният сектор осигурява около 10% от брутната продукция и получава около 13% от директните плащания.

¹ 33,3 мил. са платени на говедовъдите, останалите 3,684 мил. лв. са платени по Схемата за обвързано подпомагане на биволи. Плащанията на животно са като при говедата.

ГЛОБАЛНИ ТЕНДЕНЦИИ В МЛЕЧНИЯ СЕКТОР

ГЛОБАЛНИ ТЕНДЕНЦИИ НА ПАЗАРА НА МЛЯКО

Изминалата година се характеризираше със силно търсене на масло и сирена в света, което доведе до значително увеличение на изкупните цени на суровото мляко и млечните продукти, най-вече през втората половина на 2017 г. Средната изкупна цена на кравето мляко за ЕС-28 през годината имаше възходящо движение след месец май и достигна максимум през ноември, 2017 г. от 37,8 евро за 100 килограма, а през декември намалю до 37,5 евро. Тази цена е с 13% по-висока от предходната година и с 9% по-висока от средната за последните пет години. В резултат, има увеличение на произведеното мляко през годината с 1,8% (2,7 мил. тона) спрямо 2016 година.

Забележителното е, че увеличеното производство на мляко е постигнато при намаление с 225 хиляди броя на млечните крави в ЕС-28, т.е. налице е подобрене на средната продуктивност за Съюза. За старите страни членки (ЕС15) продуктивността е средно 7,4 тона, а за новите (ЕС13) е 5,4 тона на крава. Продължава увеличението на млечното стадо в Ирландия (48 000), Полша (23 000), Дания (10 000). Най-голямо увеличение в Европа има при говедата в Турция, с над половин милион, но вероятно в този брой са включени и значителен брой говеда за месо². Има признаци за възстановяване

²Съгласно прогнозни данни на ЕВРОСТАТ за 2017 г. Турската държава дава разрешение за внос на 500 хиляди говеда през 2017, за да задържи цената на телешкото на вътрешния пазар. Според доклад на USDA (Leonardi, 2017), увеличението на млечното стадо през 2017 г. на

на производството във водещи страни производители в ЕС, като Германия и Франция. Холандия е единствената страна в ЕС, при която има значително намаление на млечното стадо със 129 хиляди глави, като това развитие е обусловено нормативно от агро-екологичните норми за емисиите на фосфати в ЕС.

Производството на сурово мляко в САЩ през годината нараства с 1,4%. Големите производители на мляко в Океания също възстановяват производството си - Нова Зеландия (+0,9%), Австралия (+3%).

По-голямата част от увеличението на изкупеното краве мляко в ЕС е преработено в сирене и други продукти с добавена стойност, поради по-високата възвращаемост, въпреки високите цени на маслото. На годишна база има ръст от 2% при произведените сирена. Ръст в производството има и при пълномасленото сухо мляко (+2,8%), кондензираните млека (+1,4%) и сметаната (+1%). Намаление има при обезмасленото сухо мляко (-2,6%), млякото за пиене (-0,7%) и маслото (-0,4%).

Цените на млечните продукти през годината се повишиха значително. Цената на сирене „Чедър“ бе с около 11% по-висока от предходната година, поради увеличението на потреблението и засилено търсене в Азия. При маслото имаше най-значим ръсти колебания на цената, като цената към декември бе с 8% по-висока от началото на годината

годишна база се очаква да е с около 200 хиляди млечни крави, при стадо от 5,6 милиона през 2016 г.

(4250 евро/т.), но през есента бе достигнат максимум от 6500 евро/т.

Значителна разлика имаше през годината между цените на млечните мазнини и млечния протеин, чиито цена бе почти на интервенционно ниво. Причина за това бе активирането през предходните две години схема за публично складиране на сухи млека. В резултат натрупаните запаси от сухи млека в режим на публично складиране към края на годината е над 375 хил. тона, което е с 25 хил. т. повече от наличността в края на 2016 г. Поради натрупаните количества в края на януари, 2018 г., Съветът на ЕС по земеделие и рибарство реши временно да спре механизма по изкупуване на сухо мляко, за да се изчисти постепенно пазара.

Износът на ЕС в обем през изминалата годината нараства значително при сухите млека (+36%), кондензираните млека (+13%), сирената (+4%), пълномасленото сухо мляко (+3%) и суроватката (+2%), най-значимо намаление има при маслото (-15%) и млечните мазнини (-26%). Общият износ на ЕС в млечен еквивалент нараства със 7 % в сравнение с предишната година, а в стойност с 18%.

При маслата въпреки спада в обемите има ръст в стойност от 14%. САЩ са най-големият пазар с ръст от 39%, следвани от Саудитска Арабия (с намаление на обема от 47% на годишна база). Китай е на трето място с 9 % увеличение.

При сухите млека водещ вносител е Алжир, с 46% ръст на обезмаслените сухи млека (SMP), и 97% ръст при пълномаслените сухи млека (WMP), Китай е вторият по обем пазар за обезмаслени сухи млека с 39% ръст. Следван от Индонезия с 24% ръст.

Мексико и Малайзия имат трицифрен ръст.

От гледна точка на търсенето на световния пазар - вносът на Китай през годината остана стабилен, като се увеличи обемана млечните продукти с изключение на лактоза и казеинати. Русия се превърна в най-голям вносител на масла в света, следвана от Китай. Япония. Русия и Китай са водещите вносителите на сирена. Мексико е най-големият вносител на сухи млека, следван от Китай и Алжир.

ТЕНДЕНЦИИ ЗА РАЗВИТИЕ ПРЕЗ 2018

През 2018 ЕК очаква да продължи подобрението в продуктивността на млечните стада и възстановяването на производството, което ще доведе до увеличение на количеството на изкупеното мляко с 1,4% на годишна база, по-голямата част от което ще се осъществи през първата половина на годината, ако цените останат на близки до настоящите нива (ММО Board, 2018).

Годината започна с намаление на изкупните цени на кравето мляко през първите два месеца. Индикация за обръщане на тренда е и разликата между средната изкупна цена на суровото мляко (35,1 евро/100 кг.) и средната претеглена цена измерена през цените на сухото мляко и маслото (29,8 евро/ 100 кг.) в края на януари (DGAGRI, 2018).

Натиск върху цените в Съюза оказва и освобождаваните количества сухо мляко от складовите запаси. През март, 2018 г. е постигната най-ниската цена за сухо мляко в последните няколко години – 133 евро/100 кг. Освобождаване на сухо мляко при толкова ниски цени застрашава възстановяването на изкупните цени на суровото мляко от предходната година.

Очакваме поскъпването на еврото спрямо щатския долар да окаже негативно влияние на конкурентоспособността на европейските продукти на пазари, силно чувствителни към цената, като пазарите на сухи млека и млечни мазнини.

През изминалата година Съвета за износ на млечни продукти на САЩ (USDEC) е приел план за увеличаване на износа на млечни продукти в обем с 5%, което представлява от 15 на-20% увеличение на износа, като дял от производството. Фокусът е върху нарастващата средна класа в Азия и останалите части на света. Очаква се, те да допринесат за ръст при световната търговия със сухи млека и суроватка от над 1 милион тона.

Значителният внос на млечни продукти в Китай, в последните години

до голяма степен е обусловен от убеждението на потребителите, че тези продукти са с по-високо качество и по-безопасни сравнени с местното производство. Повечето преработватели дори изписват на опаковките сistrаната на произход на млечните суровини. Но изследване направено сред китайските потребители, показва, че доверието в китайските преработватели се възстановява от 50% през 2008 г. на 75% през миналата година. Т.е. не е възможно да се разчита само на Китай, да поеме излишъка от суровини и млечни продукти на световния пазар в бъдеще поради очакването за увеличение на производството на китайските млечни стопанства, въпреки увеличението на покупателната способност на средната класа в тази страна.

ПРОИЗВОДСТВО НА МЛЕЧНИТЕ ФЕРМИ

ПРОИЗВОДСТВО НА СУРОВО МЛЯКО

Млечното стадо продължава да намалява, като броят им през 2018 г. се очаква да остане на нива около 255 хил. броя. Въпреки стабилизиране цените на млякото през 2017 г., броят на млечните крави намалява, като основната причина е настоящата нерентабилност на малките и средни стопанства с до 100-150 животни, които не успяват да увеличат продуктивността си, за да увеличат приходите и да намалят разходите, за да съхранят доходността си. Очакваме спада при млечното стадо да продължи с по-бавен темп и към 2022 г. млечните крави да са малко над 240 000 глави. Това развитие ще окаже влияние и на общия брой на говедата, които очакваме да намалее до 500 хил. глави.

Този сценарий е базов и с най-голяма вероятност, като сред най-

песимистичните сценарии, броят на млечните крави в следващите 5 години може да намалее до около 220 хил. животни и то при липса на сериозни изменения на икономическата и регулаторна обстановка. Този сценарий се оценява с вероятност от 11%, което показва, че броят на животните ще продължи да намалява, но няма значителен риск от драстично свиване на млечното говедовъдство.

Влияние за развитието на стопанствата през годината оказва изпълнението на плана за контрол на качеството на млякото приет от БАБХ. Според данни на БАБХ към март, 2018 г. от фермите с 10 до 50 млечни крави 1755 стопанства произвеждат мляко неотговарящо на стандартите. От тях 50 ферми са прекратили дейността си или

са продали животните, а 2 ферми са променили предназначението си (БАБХ, 2018а).

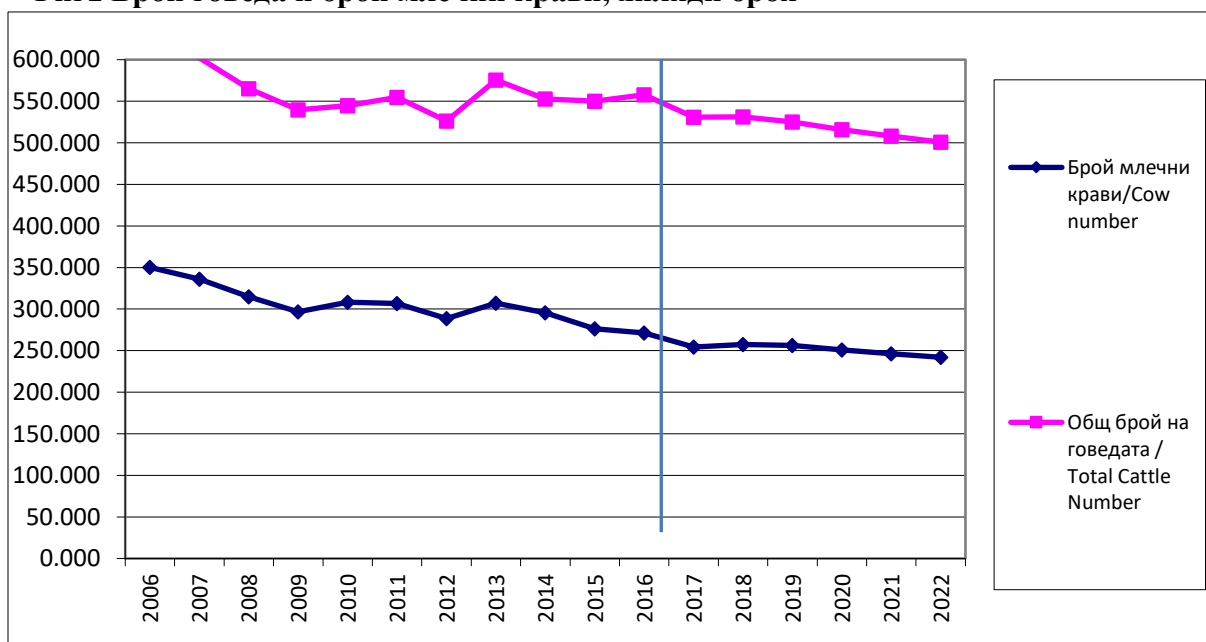
Концентрацията на производството през 2016 г. продължава, което постепенно променя структурата на производство - 73% от кравите се отглеждат в приблизително 3 450 стопанства с над 20 млечни крави.

Позитивите от концентрацията на млечните животни и от преструктурирането са безспорни и те се свързват с повишаване пазарната ориентация, подобряване и модернизиране на начина на отглеждане и оттам повишаване продуктивността, което да доведе до нарастване на ефективността и конкурентоспособността на производството. Негативи също не липсват, като те са свързани с трансформирането на фамилия тип млечно животновъдство в корпоративен и оттам неблагоприятни последици върху заетостта, доходите, състоянието и жизнеността на селските райони. Голяма част от малките (над 10 животни) и средни (над 50 млечни крави) не

разполагат с достатъчни земи, което да позволи получаване на допълнителни директни плащания на площ, което е и причина за продължаващите икономически и инвестиционни затруднения, резултиращи в продължаващо съкращение на животните в тези стопанства.

Последната година се оказва спокойна по отношение на епидемиологичната обстановка в говедовъдството. През 2017 г. няма регистрирани огнища на нодуларендерматит при кравите в България, в резултат на пълната ваксинация на стадото през 2016 г. Европейската агенция по безопасност на храните (EFSA) е извършила анализ на разпространението на болестта в Европа и е отчетла рязко намаляване на интензивността на заболяемостта през изминалата година. Ако през 2016 г. болестта се е разпространила обхващайки Турция, Гърция, България, Македония, Сърбия, Хърватска, Косово, Черна гора и Албания с 7483 огнища и засегнати 12 330 говеда, то през 2017 г. има 385 огнища с 850 засегнати говеда.

Фиг1 Брой говеда и брой млечни крави, хиляди броя

Източник: МЗХ, „Агροстатистика“ 2006 -2016, проекция САРА

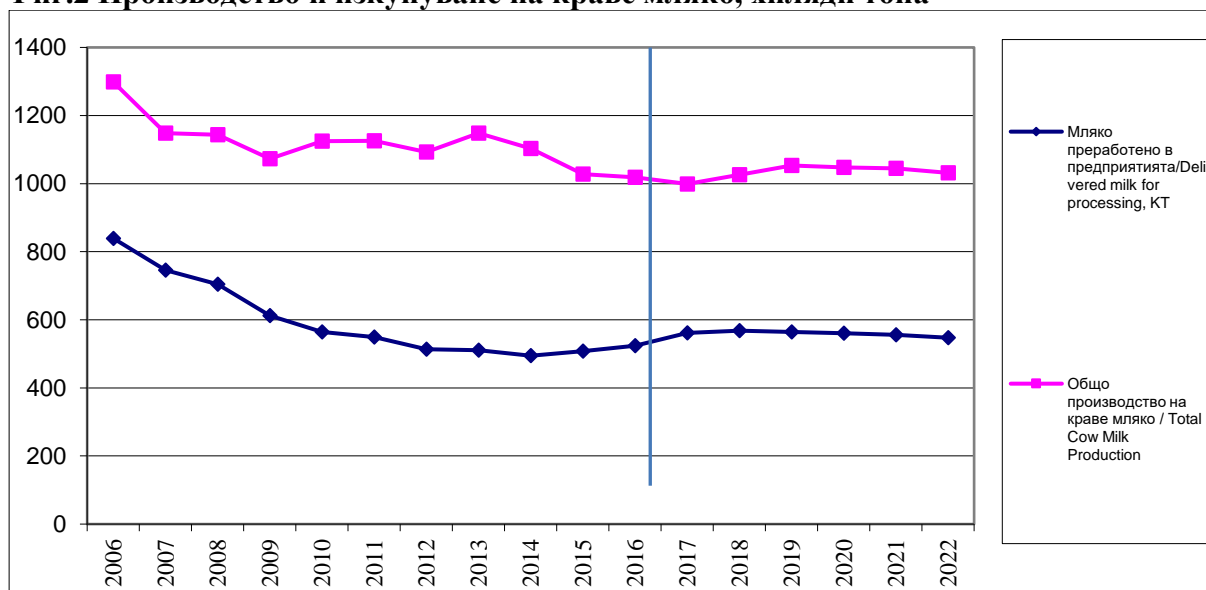
При производството и изкупуването на мляко от мандрите и млекоизкупвачите се наблюдават разнопосочни тенденции. Поради ориентацията към пазара на големите стопанства, тяхната дейност е по-прозрачна, както и заради промените в режима на подпомагане регламентиран с изменение през 2016г. на Наредба 3/2015 на МЗХГ, според което подкрепа се получава само при доказано продадено/преработено количество сурово мляко над определен праг. Отчита се нарастване на изкупеното от преработвателите мляко в България с 11,8% през 2017 г., с което сме водещи в ЕС (фиг. 2). Страните в ЕС, в които има значително увеличение на изкупените количества са и Кипър (+9,5%), Ирландия (+9,2%), Румъния (+7,9%), Полша (+4,6%), но България и Румъния са държавите, при които има намаление на млечното стадо и увеличение на изкупените количества мляко.

Постигнатите равнища при изкупуване на сурово краве мляко от

преработвателите през 2017около 560 хил.т. ще се задържат и през следващите години, без да очакваме да има силно увеличение. Причините за това са в големите трудности, които преобладаващата част от стопанствата в страната продължават да изпитват да отговорят на изискванията за качество на млякото, особено в диапазона между 10 и 100-150 крави. В същото време, продуктивността в млечното животновъдство се предвижда да се подобрява и да се повиши с около 10% в следващите 5 години, но въпреки това общото количество краве мляко трудно ще надвиши 1,1 млн.т.

Трябва да се спомене, че при едни от най-оптимистичните сценарии, предаденото и изкупено от мандрите мляко в страната в следващите години може да се повиши до около 600 хил.т. (с вероятност 6%), което показва, че резервите за по-осезаемо увеличение на доставеното до мандрите мляко са лимитирани.

Фиг.2 Производство и изкупуване на краве мляко, хиляди тона

Източник: МЗХ, „Агростатистика“ 2006-2016, проекция САРА

През 2016 година около 48% от млякото остава във фермите за консумация, продажба и преработка³. Регистрацията на фермите в БАБХ по Наредба 26 за директни продажби за съжаление се реализира в малък мащаб. Регистрирани за продажба на сурово мляко са 41 ферми, от които 19 продават посредством стационарни или мобилни млекомати (БАБХ, 2017). Съпоставени с 27 674 специализирани млечни ферми в края на 2016 година, броят им е пренебрежимо малък. В Наредба 26 е предвидено обект на директна продажба да е само сурово мляко отговарящо на хигиенните стандарти, което в някаква степен може да обясни ситуацията на пазара, предвид големия брой фермисред по-малките стопанства, чието мляко не отговаря. В същото време е важно и е добре, процедурите по Наредба 26 да бъдат опростени защото в момента се наблюдава обратна тенденция, което ще направи самата идея неработеща. За млечното сектор и за икономиката като цяло ще е добре, по-голяма част от млякото да стигне до пазара, да се легализира дейността и да се даде възможност малките и средни стопанства да потърсят алтернативна реализация, което ще е добре и за потребителите, които ще имат достъп до различни продукти.

Приетата от 2015 г от МЗХ схема за държавна помощ – „Помощ за инвестиции за изграждане на търговски помещения и закупуване на търговско оборудване за осъществяване на директни продажби на малки количества суровини и храни от селскостопански животни” за 2018 г. е с предвидени

³Наблюдава се слабо подобрение спрямо 2015 г., когато в стопанствата е оставало 50% от произведеното мляко.

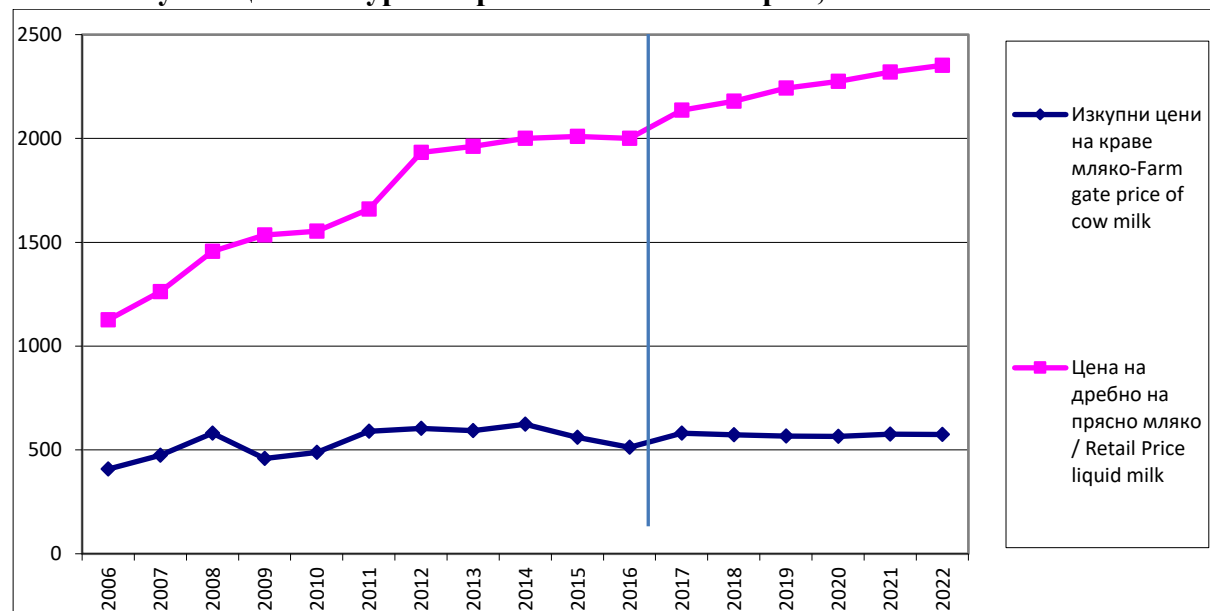
средства от 50 000 лева (ДФЗ, 2018). През 2015 и 2016 години по нея са реализирани 9 проекта, субсидията по тях възлиза на 70,2 хил. лева. За да има осезаем ефект върху пазара би следвало да се предвидят повече средства по тази програма. Занапред трябва да се върви не към увеличаване на бюрократичните изисквания и оскъпяване излишно дейността на онези ферми, които искат да работят по Наредба 26. Увеличаване на изискванията и засилване на контрола трябва да бъде постепенен, съобразен с подобряване на условията и на възможностите в самите стопанства, участващи по тази алтернативна пазарна форма.

ИЗКУПНИ ЦЕНИ НА СУРОВОТО МЛЯКО

През изминалата година има значимо възстановяване на изкупните цени на суровото краве мляко, повлияни от развитието на пазара в ЕС. Сравнението на цените на новите страни членки (ЕС13) с предходната година, усреднени за шест месечен период (април-септември) 2017 към 2016, показва, че България е сред страните при които възстановяването на цените е по-слабо (средно 16%), докато за значителен брой страни е в интервала 25-60 %.

Проблем за българския млечен пазар остава липсата на категоризация на кравето мляко според качеството (разбирано като съдържание на млечни мазнини и протеини), в старите страни членки има приети две или три качества. В България цените се определят според това дали млякото отговаря или не отговаря на стандартите за качество на ЕС и според търсенето от преработвателите в областта, където се произвежда.

Фиг.3 Изкупна цена на сурово краве мляко в България, лева/т

Източник: НСИ, 2006-2016, проекция САРА

В статия на сравняваща млечните ферми в Ирландия и Румъния (според нас сравнението е релевантно и за България), се посочва, че почти цялото мляко в Ирландия се изкупува и преработва в мандрите, докато в Румъния се преработва само около 20% (Meikle, 2018). Причина за това, освен малкия среден размер на фермите в нашата съседка и оттам значителните разходи за изкупуване и транспорт на суровото мляко е, че ирландските преработватели в голямата си част са собственост на фермерски кооперативи. Ирландските фермери имат увереност да инвестират и да се разширяват, знаейки че произведеното мляко ще бъде изкупено и то на цени с минимална асиметрия между цените по-нагоре по веригата. Именно моделът съществуващ у нас на разпокъсани и отделени от преработката стопанства се превръща в основен „препъни камък“ пред успешното развитие на млечното производство. Ценовият анализ на САРА показва, че българската изкупна цена на млякото е свързана с тази в другите страни, със степен на детерминираност

0,62 (с германската цена на суровото млякото), като за сравнение например при зърнените култури, коефициента на детерминация е по-висок, около 0,7. Съществува значителна асиметрия между цената на суровото мляко и на преработените млечни продукти (краве кашкавал), измерена на -0,92. Това означава, че цената на млякото и на млечните продукти вървят асиметрично, като цените на млечните продукти растат в много по-бърза степен и сила, отколкото цените на суровото мляко (Фиг.3). Именно тази асиметрия се превръща в основна опасност пред млечните стопанства.

Очакваме средните изкупни цени на суровото краве мляко за 2018 г. да са в интервала около 0,58 -0,60 лв./л, докато през 2017 г. те са били на нива от 0,59 лв./л. С оглед на икономическата среда и пазарите в момента, на ниски цени на фуражите, на възстановяващо се предлагане и на силно световно потребителско търсене заради икономическия подем, очакваме цените в следващите години да се задържат на тези нива.

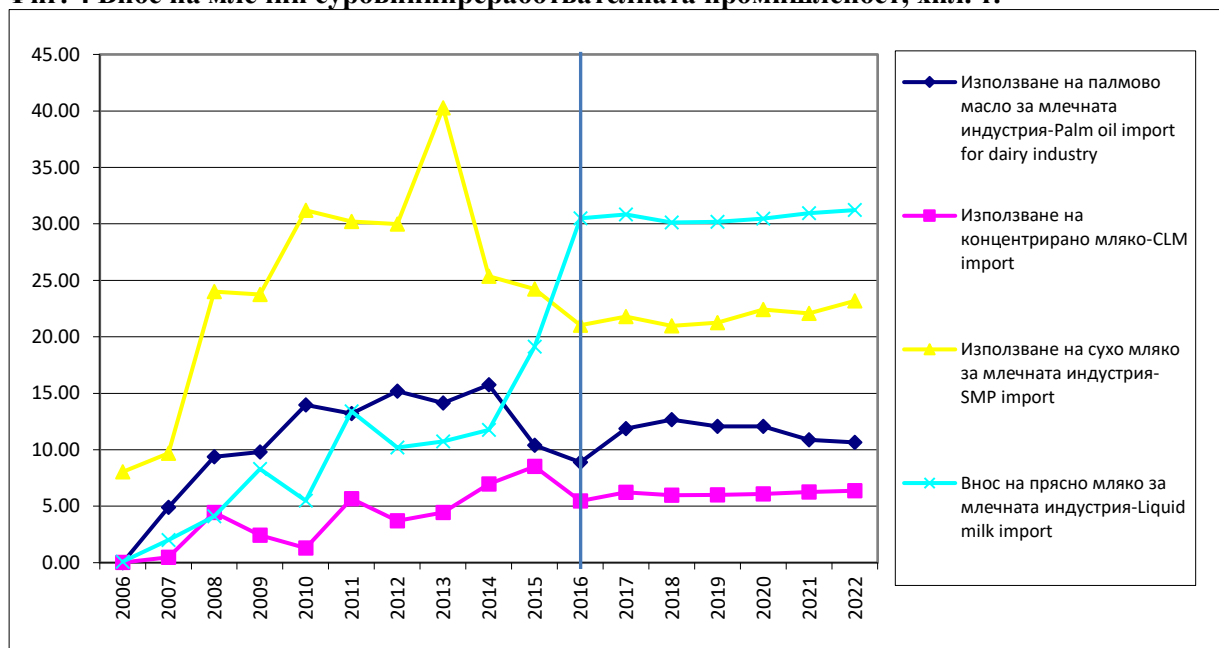
ТЕНДЕНЦИИ ПРИ ПРОИЗВОДСТВО И КОНСУМАЦИЯ НА ПРОДУКТИ ОТ КРАВЕ МЛЯКО

ИЗКУПУВАНЕ И ПРЕРАБОТКА НА КРАВЕ МЛЯКО

Според данни на Агростатистика към МЗХГ, броят на млекопреработвателите предприятия се запазва почти непроменен през 2016 година (213 броя), но се увеличават дружествата регистрирани по търговския закон (172), за сметка на едноличните търговци и други. Търговските дружества преработват основната част от изкупеното мляко (95%), т.е. всяко от предприятията преработва средно 2,8 хил.т. българско краве мляко на година. Това обуславя по-високите разходи за преработка при повечето млекопреработватели, тъй като при тези

обеми те работят с по-ниско натоварване или сезонно. За сравнение, 2 от най-големите млечни кооперативи в Европа – Arla и FrieslandCampina, годишно, преработват по около 13 млн.т. сурово мляко. От гледна точка на разходите за производство, концентрацията на производството в по-големи ферми и преработватели би трябвало да води до по-ниски постоянни и транспортни разходи и те да имат стимул да използват българско мляко, но заради действащия млечен модел на разединени млечни стопанства и преработватели, мащабите са малки, ефективността ниска и ценовата асиметрия висока.

Фиг. 4 Внос на млечни суровини преработвателната промишленост, хил. т.

Източник: МЗХ, „Агростатистика“ 2006-2016, проекции САРА

През 2016 г. и нататък нараства потреблението на сурово краве мляко от внос за преработка, което се превръща във водещо импортно количество млечна суровина, надминаваща сухото мляко, което доминираше през последното

десетилетие. Сурово мляко се внася не само от държави в региона, като Румъния, Унгария, но и от Холандия и Италия, където има борси за излишъци от

сурово мляко⁴. Цените (spot prices) са по-ниски от средните, както за ЕС-28, така и за съответните държави⁵. Това са количества, които не са обхванати от договорите за изкупуване с преработвателите в тези страни. Цените на които се закупуват, действат като ограничение пред нарастването на изкупните цени на суровото мляко в страната.

Използването на сухо мляко в млечната индустрия очакваме да се задържи на нивото от последните години, като през 2018 г. ще бъде около 21 хил.т., като недостатъците пред използването само на сухо мляко е дефицита на млечна мазнина, което води до увеличение на вноса на сурово мляко, както и на растителни мазнини. По официални данни, през 2017 г. се отчита около 15% намаление на декларираните количества млечни продукти произведените с растителна мазнина (около 13,8 хил.т), като изчисленията на САРА показват, че внесената растителна мазнина в млечните продукти през 2017 г. остава около нивата 11,9 хил.т. Именно неблагоприятното съотношение между цените на млечния протеин и мазнини, като млечните мазнини са доста по-скъпи отколкото млечния протеин стимулират използването на растителни мазнини. Палмовите мазнини ще продължат да се използват, доколкото в по-ниския сегмент има потребители, за които определяща е цената, като средното количество

палмова мазнина, която се очаква да се използва в млечната индустрия годишно между 2018-2022 година е да остане около 12 хил.т.

Данните от извършения контрол на млечни продукти в магазинната мрежа през 2017 г. от БАБХ показват, че продължава да има случаи на заблуждаващо етикиране от преработвателите. От взети 169 проби от различни млечни продукти е установено наличие на немлечни мазнини в 3 проби сирене и 2 проби кашкавал (БАБХ, 2018б), което показва, че освен декларираните количества деликатесни продукти произведени с растителни мазнини има и недекларирани. По оценки на САРА, техният дял е около 20-25%.

ПОТРЕБЛЕНИЕ И ЦЕНИ НА МЛЕЧНИТЕ ПРОДУКТИ

В резултат на повишението на цените на суровото мляко през годината, резултативно се повишават и цените на българските млечни продукти през 2017 г. Средно по прогнози на САРА, средните цени на дребно на млечните продукти в България през 2017 г. са с около 10-12% по-високи отколкото през 2016 година. Достигнатите в момента цени на дребно на тези продукти ще се запазят и през 2018 г., като за периода 2018-2022 г., най-високо може да бъде увеличението на цените на дребно при пресните и кисели млека. Там се очаква увеличение на цените между 9-11% в сравнение с периода 2013-2017 г. Цените на маслото, които по данни на Държавната комисия по стокови борси и тържища (ДКСБТ) са нараснали на годишна база със 70% през 2017 г. и ще останат високи в следващите години, на нива от 18 лв./кг., докато нормално до преди 1-2 години са около 16 лв./кг. Увеличение на цените в средносрочен план ще има и при сирената и кашкавала,

⁴ В DGAGRIDASHBOARD на Млечната обсерватория цените на тези борси се публикуват в отделна графика за сравнение, на седмична база.

⁵ Италианската консултантска фирма CLAL публикува и сравнява изкупните цени в Ломбардия (основния регион за краве мляко в Италия) с цените на борсите и се вижда, че има моменти, в които цените на италианската борса Lodi превишават изкупните цени в Ломбардия.

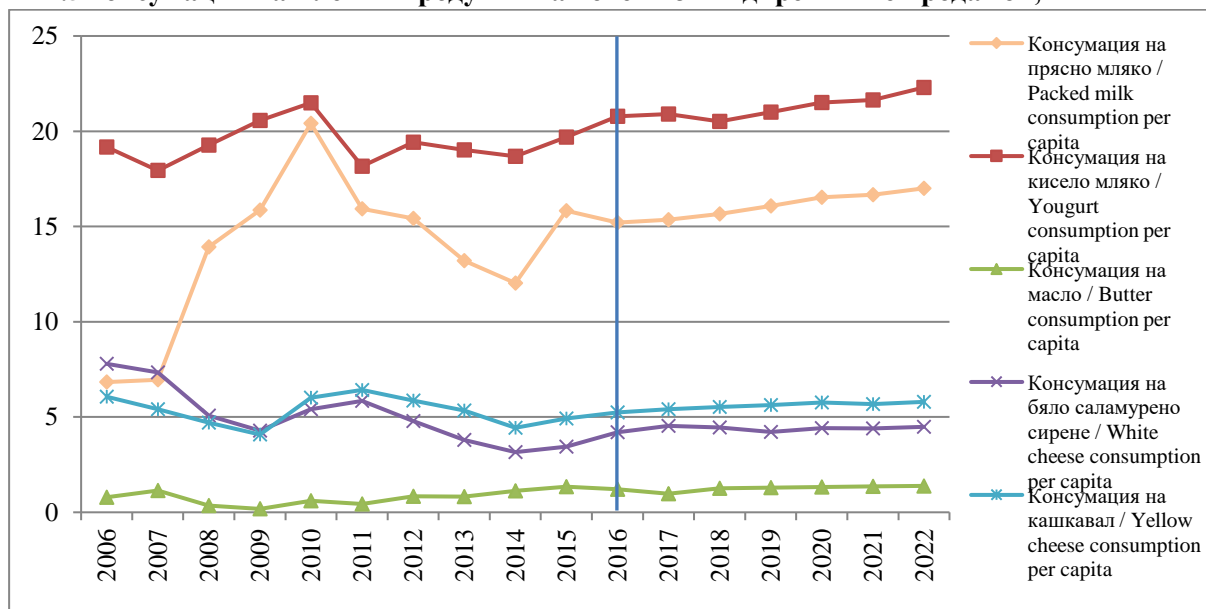

като всички тези увеличения на цените ще се дължат на нарастване на другите производствени разходи в преработвателния и търговския сегмент, като електричество, труд, транспорт, инвестиции.

При потреблението на млечни продукти, водещи по обем са киселите млека, следвани от пресните млека, сирената и кашкавала. В следващите години се очаква най-голямо увеличение да има при потреблението на кисели млека, които през периода 2018-2022 г. ще бъдат около 22 кг./човек или с около 10% повече отколкото през периода 2013-2017 г. Очаква се потреблението на

бяло саламурено сирене, което в по-далечни години е било около 5-6 кг на човек да спадне до около 4 кг. Протичащите тенденции в последните 10 години на увеличаване на директните продажби, водено от потребителското търсене на различни от масовите продукти и проблемите с тяхното качество в магазинната мрежа вероятно ще засегне най-силно саламурените сирене. Една част от потреблението на саламурени сирена от търговската мрежа ще бъде заменена от директното снабдяване от фермите, което е основание да се предвижда намаление на доставките извън директните продажби.

Фиг.5 Консумация на млечни продукти на човек извън директните продажби, кг

Източник: МЗХ, „Агростатистика“ 2006-2016, проекция САРА

ВНОС И ИЗНОС НА ПРЕРАБОТЕНИ МЛЯКО И МЛЕЧНИ ПРОДУКТИ

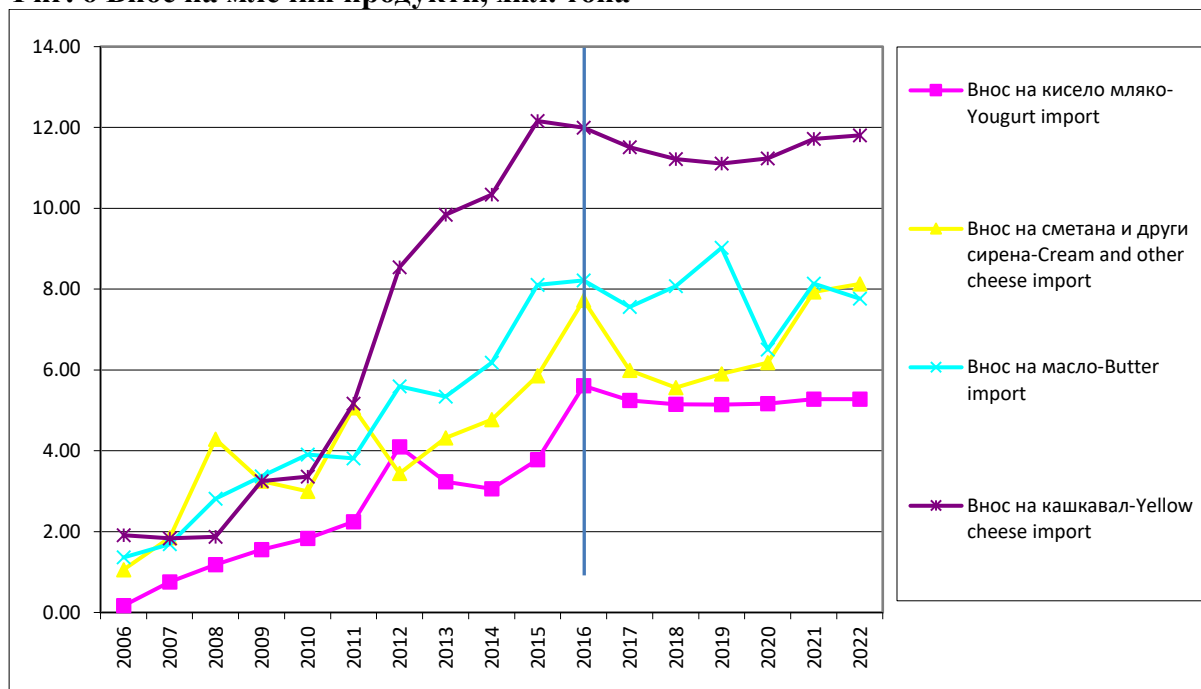
България е нетен вносител на мляко и млечни продукти в количествено отношение, което се дължи на недостига на млечна суровина в страната. Около 27% от вътрешното потребление на млечен протеин в страната се осигурява от внос. През последните години в страната се увеличава вносът не само на

млечни суровини, но и на млечни продукти, като особено голямо увеличение се наблюдава при вноса на различни видове кашкавали. За периода 2018-2022 год., вносът на различни кашкавали се очаква да бъде около 11,5 хил.т, като за периода 2013-2017 г., този внос е бил 10,5 хил.т. Вносът на масло

също ще се увеличи от 7,5 хил.т. през периода 2013-2017 г. на 8 хил.т. между 2018-2022 г. От 2007 г. насам страната има отрицателно салдо и в стойностно изражение при млечните продукти, като

тази тенденция ще се усилва в бъдеще заради очакванията за постепенно намаление на износа на млечни продукти от краве мляко.

Фиг. 6 Внос на млечни продукти, хил. тона

Източник: МЗХ, „Агροстатистика“ 2006-2016, проекция САРА

Износът на млечни продукти от страната расте през последните години, като особено това важи за бялото саламурено сирене. Причините за това са в спецификите и нишовият характер на този продукт, който остава търсен на обособени пазари, а същевременно производството му е географски ограничено. Средногодишно за периода 2013-2017 г. от страната се изнася около 13 хил.т бяло саламурено сирене от краве мляко, като в следващите 5 години

се очаква този експорт да намалее до около 11,5 хил.т. Това намаление ще дойде заради намаляване на външното потребление на тази продукти с промените на вкусовите предпочитания и постепенна унификация на хранителните диети. Известно увеличение може да има при износа на различни кашкавали, чийто износ за периода 2013-2017 г. е достигал средно около 2,3 хил.т, а в следващите 5 години ще се движи в диапазона на 3,2 хил.т.

МЛЕЧНО ОВЦЕВЪДСТВО

ПОГОЛОВИЕ И ПРОИЗВОДСТВО В ОВЦЕВЪДСТВОТО

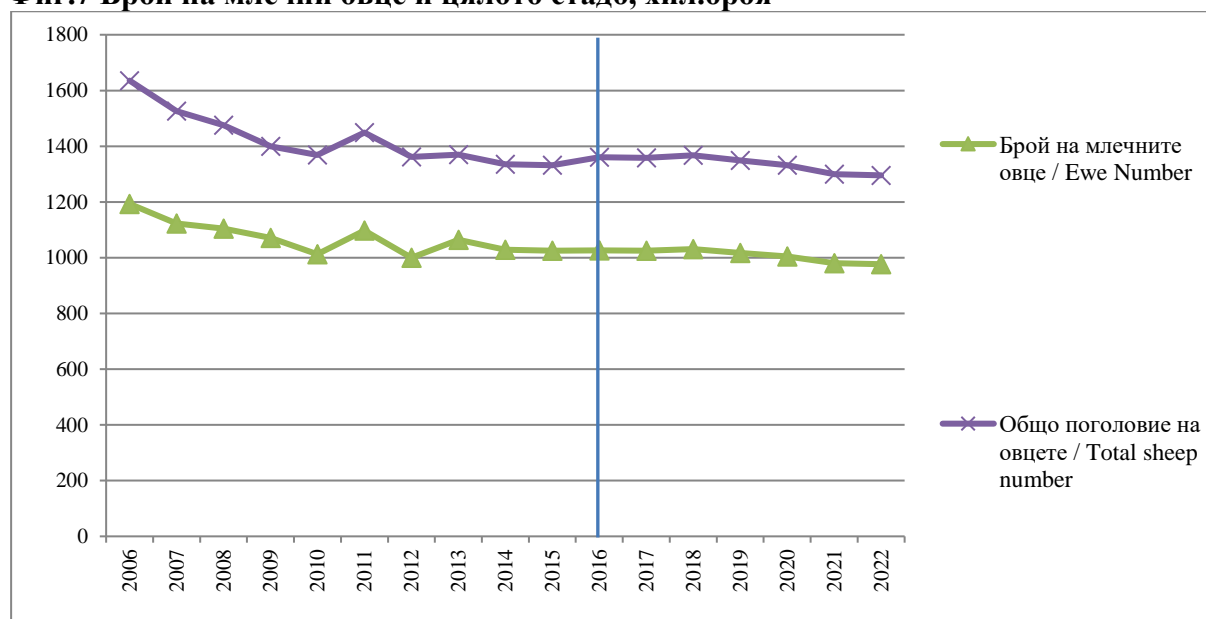
През 2017 г. продължава процеса на концентрация на производството и при овцевъдните стопанства. Стопанствата отглеждат над 300 млечни овце

достигат 477 броя. В тях се отглежда почти една пета от стадото, докато стопанствата с до 20 овце продължават да намаляват. Очакваме поголовието при млечните овце да се задържи малко над милион глави през 2018 и 2019 години

(Фиг.7), но в разглеждания период до 2022 г., броят на млечните овце майки може да слезе под един милион. При песимистичните сценарии за поголовието от млечни овце се очаква в едни от най-лошите случаи, техният брой да падне до 840 хил., като

вероятността това да се случи се оценява на 12%. Влияние върху намалението на млечните майки оказва най-вече проблемите с работната сила, нуждата от значителни трудови ресурси и трудностите пред реализацията на млякото.

Фиг.7 Брой на млечни овце и цялото стадо, хил.броя

Източник: МЗХ, „Агростатистика“ 2006-2016, проекция САРА

Производството на овче мляко постепенно се увеличава, въпреки намаление на поголовието, което се дължи на повишаване на средната млечност при овцете. В овцевъдството, благодарение на подобрението в селекционната дейност, средната млечност при овцете през 2017 г. е около 78 л. на овца. В следващите години се очаква средната млечност да се покачи до 81 л., което представлява 8% ръст в сравнение с периода 2013-2017 г. Преработката на овче мляко за 2016 и 2017 г. нарастват с около 15% на годишна база, но ако я отнесем към обема на производството, преработените количества представляват около 28% от целия обем на добито мляко. Влияние върху изкупуването на овче мляко оказва и политиката на някои преработватели за минимално

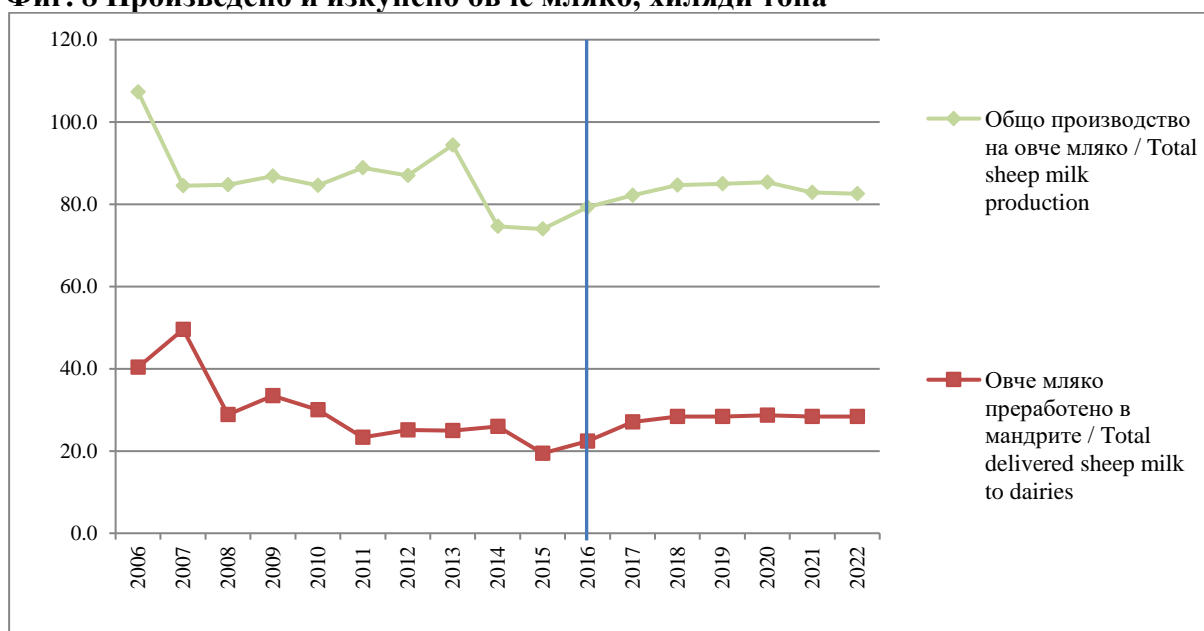
количество сурово мляко, за да е икономически обосновано да се извършва. Повишение на млякото доставено до мандрите в последните 1-2 години се дължи и на въведените прагове за обвързана подкрепа. Увеличението на производството и на изкупните цени оказват влияние за увеличаване на изкупеното мляко, но по-голямо отражение върху този ръст оказва именно промяната в политиката на подпомагане при схемите за овцете под селекционен контрол и в този случай по-скоро можем да твърдим, че има изсветляване при изкупуването на мляко, доколкото фермерите изискват документи за продаденото мляко, за да имат право на подкрепа.

По отношение на изкупните цени, проблемът при овчето мляко е, че неговата цена е силно свързана с цената

на кравето мляко. В момента една част от основните потребители на млечни продукти от овче мляко (Близкия Изток) изпитват икономически трудности, което може да задържа цените около 1,2 лв./л. Очакваме обаче средната цена на овчето мляко за 2018 г. да се покачи и да бъде около 1,3 лв./кг. За в бъдеще очакваме цената да продължи да расте, като достигне 1,5 лв./кг. в следващите 5 години. Причина за това е именно от една страна недостатъчното количество

мляко, което се предлага на мандрите от стопанствата и сериозният ръст на директните продажби, където цената, която тези производители успяват да получат при вътрешна преработка и реализация на готовия продукт е около 2 лв. Това, което обаче пречи за по-осезаемото увеличение на изкупните цени на овчето мляко е именно разпокъсаността на производството и оскъпеното събиране на млякото, както и спецификата на овчето мляко и продукти.

Фиг. 8 Произведено и изкупуено овче мляко, хиляди тона

Източник: МЗХ, „Агростатистика“ 2006-2016, проекция CAPA

ПРОИЗВОДСТВО И ТЪРГОВИЯ С МЛЕЧНИ ПРОДУКТИ ОТ ОВЧЕ МЛЯКО

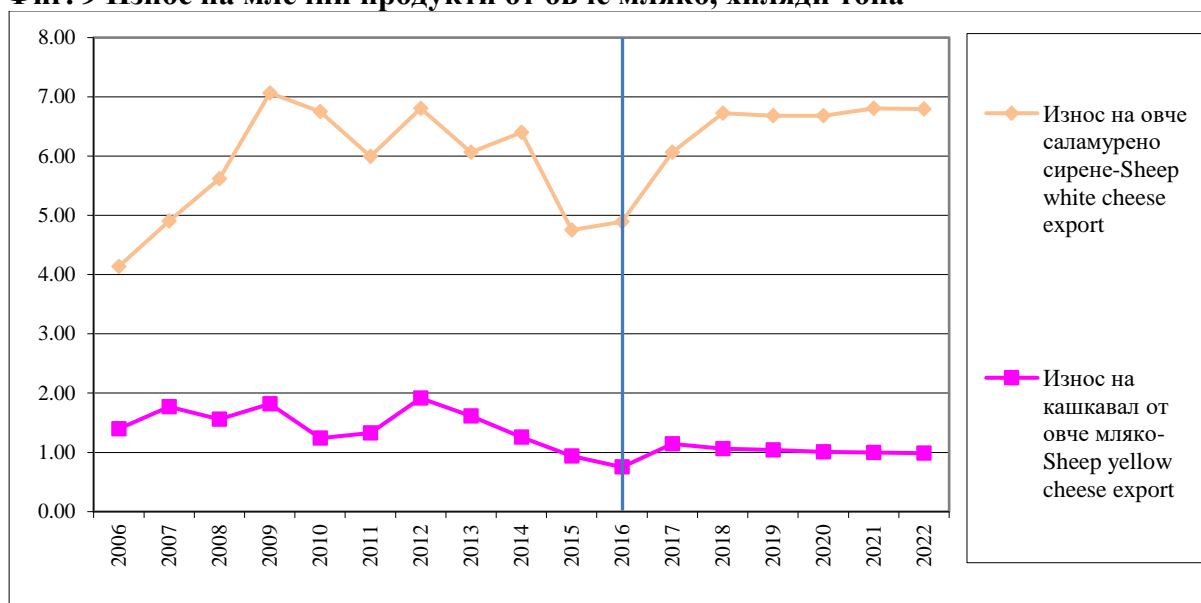
Поради по-високата цена и предпочитанието на значителна част от потребителите към продукти в среден и нисък ценови клас в България, млечните продукти от овче мляко не успяват да разширят своя пазарен дял и преработвателите се насочват към износ. Средногодишно около 85% от произведеното овче сирене и 55% от произведения кашкавал се изнасят, като потреблението на овчи млечни продукти в страната в основна степен се

осигурява от фермерските продажби. Износът на овче бяло саламурено сирене средно за периода 2013-2017 г. е бил около 5,5 хил. т., като между 2018-2022 г очакваме да се покачи до 6,8 хил.т. Предимството на страната при производството на млечни продукти от овче мляко е, че те се консумират и търсят на нишови пазари и оттам по-слабо се повлияват от ценовата еластичност. В световен мащаб в последните 2-3 години се наблюдава

свиване на предлагането на овче мляко, като през 2017 г. се очаква да бъде около 9,5 млн.т, докато само няколко години по-рано е достига 10,2 млн.т. Неговият дял в световното производство на мляко пада непрекъснато и от 2% в началото на

века, вече е около 1,3%. Консумацията му се увеличава заради увеличаване на населението на пазарите, където е най-търсено. Ето защо има перспективи за увеличаване на експорта на овче сирене и кашкавал, и те са по-скоро благоприятни.

Фиг. 9 Износ на млечни продукти от овче мляко, хиляди тона

Източник: МЗХ, „Агростатистика“ 2006-2016, проекция CAPA

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

- Млечният сектор изпитва остри проблеми свързани със структурната раздробеност, ниската продуктивност, липсата на вертикална и хоризонтална интегрираност, като най-застрашени са малки и средни стопанства между 20-150 млечни крави и тези между 100-300 овце;
- Очакваме броят на млечното стадо и при кравите и при овцете да продължи да намалява, но без драстични спадове, като причина за това е прилаганата обвързана подкрепа, която помага за задържане на броя животни, но малко допринася за подобряване продуктивността и конкурентоспособността на производството;
- Цените на кравето мляко са силно свързани с цените на млечната суровина в ЕС, като предлагането в световен мащаб расте, което не дава основание да се очаква увеличение на изкупните цени. Благодарение на добрата икономическа конюнктура и на високото търсене през 2018 г. цените на кравето мляко ще останат на нивата от 0,58 лв./л.;
- Проблем за стопанствата са значителните разлики в изкупните цени на суровото мляко между различните по размер и местоположение ферми, ето защо трябва да съществуват възможности за алтернативна реализация на

млякото, особено сред малките и средни стопанства, които не са добре интегрирани във веригата;

- Очакваме поради недостиг на сурово мляко и постепенен ръст на вътрешното търсене, вносът на млечна суровина и готови продукти в бъдеще да продължи да нараства. Около 27% от общото потребление на млечен протеин в следващите години ще идва от внос;
- Спадът при употребата на палмови мазнини при производство на млечни продукти след 2014 г. можем да обясним с изчистване на проблемите при етикетирането и потребителската резистентност. Използването на палмови мазнини в бъдеще няма да успее да изчезне, поради ниските доходи на значителна част от населението в

страната, увеличаване на цената на млечните мазнини и намаляване цените на палмовото масло на световните борси;

- Пазарът на овче мляко е обременен от свързаността с пазара на краве мляко. За да има развитие и да се търси по-високо ниво на изкупната цена в бъдеще, е необходимо ново пазарно позициониране на продуктите от овче мляко, като един от вариантите е увеличение на износа, както и засилване на конкуренцията чрез развитие на късите вериги;
- Разглежданият тук сценарий на анализа е базов и с най-висока вероятност да се случи, като поради динамичността на външната среда и комплексността на факторите за въздействие са възможни промени.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ 1 ПРОТЕИНОВ БАЛАНС В МЛЕЧНОТО ГОВЕДОВЪДСТВО

Протеинов млечен баланс		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Производство в говедовъдството									
Брой на млечните крави	хил.	276	271	254	258	256	251	246	242
Добив от крава	т.	3.7	3.8	3.9	4.0	4.1	4.2	4.2	4.3
Директни продажби и използване в стопанството	хил. т.	520	494	438	457	489	487	489	484
Мляко изкупено в мандрите	хил. т.	508	524	561	568	565	561	556	548
Запаси в протеинов еквивалент	хил. т.	2.2	1.7	1.4	1.4	1.4	1.6	1.9	2.1
Предлагане на протеин									
Преработено мляко в мандрите	хил. т.	16	17	18	18	18	18	18	18
Преработено в стопанствата	хил. т.	17	16	14	15	16	16	16	15
Начални запаси	хил. т.	3	2	2	1	1	1	2	2
Внос	хил. т.	14	14	14	14	14	14	15	15
Общо предлагане	хил. т.	50	49	48	48	49	49	50	50
Използване на протеин									
Преработка в стопанствата	хил. т.	17	16	14	15	16	16	16	15
Износ	хил. т.	3	3	4	4	4	4	4	3
Крайни запаси	хил. т.	2	2	1	1	1	2	2	2
Вътрешно потребление	хил. т.	29	28	29	28	28	29	29	29
Общо използване	хил. т.	50	49	48	48	49	49	50	50

ПРИЛОЖЕНИЕ 2 ПРОТЕИНОВ БАЛАНС В ОВЦЕВЪДСТВОТО

Протеинов млечен баланс		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Производство в овцевъдството									
Брой на млечните овце	хил. т.	1024.6	1026.2	1024.6	1031.0	1017.5	1003.9	979.7	976.6
Добив на мляко	кг.	70.1	75.0	77.9	79.7	81.1	82.6	82.1	82.1
Директни продажби и използване в стопанството	хил. т.	54.5	56.9	55.1	56.3	56.6	56.7	54.5	54.2
Мляко изкупено в мандрите	хил. т.	19.4	22.4	27.0	28.4	28.4	28.7	28.4	28.3
Запаси в протеинов еквивалент	хил. т.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Предлагане на протеин									
Преработено мляко в мандрите	хил. т.	1.1	1.3	1.6	1.6	1.6	1.7	1.6	1.6
Преработено в стопанствата	хил. т.	3.2	3.3	3.2	3.3	3.3	3.3	3.2	3.1
Начални запаси	хил. т.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Внос	хил. т.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Общо предлагане	хил. т.	4.3	4.6	4.8	4.9	5.0	5.0	4.8	4.8
Използване на протеин									
Преработка в стопанствата	хил. т.	3.2	3.3	3.2	3.3	3.3	3.3	3.2	3.1
Износ	хил. т.	1.0	1.0	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3
Крайни запаси	хил. т.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Вътрешно потребление	хил. т.	0.1	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
Общо използване	хил. т.	4.3	4.6	4.8	5.0	5.0	5.0	4.8	4.8

ЛИТЕРАТУРА

1. Аграрен доклад, (1998-2017), МЗХ.
2. Агронет (2017) „Мандри отказват да изкупуват овче мляко“.
<https://www.agronet.bg/agro/18436-c79adb350a9da562f6b3c1c5db721ef4.html>
3. Активни потребители (2017) Публикации на сайта на организацията:
<http://aktivnipotrebiteli.bg>
4. БАБХ (2017). „Списък на производители на първични продукти, регистрирани в съответствие с чл. 1, т. 1, от Наредба 26 от 14 октомври 2010 год. за специфичните изисквания за директни доставки на малки количества суровини и храни от животински произход.“ Посетена на 18-01-2018 г.
5. БАБХ, (2018а), „Млекодобивни стопанства с 10 до 49 млечни крави, които не отговарят на структурни и хигиенни изисквания съгласно Регламент 853/2004.“
6. БАБХ (2018б), „През 2017 г. БАБХ съвместно с бизнеса извърши 169 проверки на млечни продукти в търговската мрежа.“
7. ДФЗ (2018), „Животновъдите ще получат 50 хил. лева за директни доставки“.
8. ДСКБТ, (2017), Седмични бюлетини за цените на едро на хранителни продукти на стоковите тържища в България.
<http://dksbt.bg/>
9. Иванов, Б., (2017) „Българското земеделие – тенденции и ефекти от политиката“, презентация, IV САРА Обзорен Форум, панел от Международна научно-приложна конференция „Развитие на земеделието и тенденции на стоковите пазари“, ИАИ, София.
10. МЗХ, (2001-2016), „Наблюдение на животните и на производството в млекопреработвателните предприятия“, бюлетини, отдел „Агростатистика“ към Главна дирекция „Земеделие и регионална политика“, МЗХ.
11. МЗХ, Наредба 3 от 2015 „За условията и реда за прилагане на Схемите за директни плащания.“
12. Михайлов, М. (2018б), „Д-р Чобанов – вече ваксинираме.“
<http://говедовъд.ею/2018/03/19/д-р-георги-чобанов-вече-ваксинираме/>
13. CLAL (2018) “Farm gate and spot prices of milk.”
<https://www.clal.it/>
14. Cormack, C. (3-2018), “There will be no bailout if milk price drops – Hogan.”
<https://www.agriland.ie/farming-news/there-will-no-bailout-if-milk-price-drops-hogan/>
15. Cornall, J., (2017) “Italian dairy country of origin comes into force.”
<https://www.dairyreporter.com/Article/2017/01/25/Italian-dairy-country-of-origin-labeling-comes-into-force>
16. DG AGRI (2018) “Dashboard: Dairy Products.”
https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/market-observatory/milk/pdf/dashboard-dairy_en.pdf
17. ЕС, (2017-04-06). „EU scheme help reducing milk production“. Press release. Brussels.
18. ЕС (2018) „Short-term outlook for EU agricultural markets in 2017 and 2018.“ Pp 12-14.
19. Leonardi, E. (2017), “Turkey Livestock and Products Annual Report.”, USDA.
20. Meikle, S., (2018) “Milking the farmer - from Ireland to Romania.”
<http://www.arc2020.eu/milking-the-farmer-from-ireland-to-romania/>
21. ММО Board (2018) “Report Meeting 27 March 2018.”
22. Shoup, M.E. (2017), “USDEC ushers in strategic plan to grow US dairy exports 5% by 2021.”
23. Shoup, M. E. (2018) “China dairy consumption trending towards cheese, yogurt and added protein, Mintel says.”